

Runa för runa enligt Sigurd Agrell

Kenneth Eriksson

Denna skrift redogör för vad Sigurd Agrell skriver om den äldre runraden, främst i två böcker: "Runornas talmystik och dess antika förebild" (Lund: Gleerup. 1927), och "Lapptrummor och runmagi: tvenne kapitel ur trolldomsväsendets historia" (Lund: Gleerup. 1934). I sina böcker om runor hävdar han och vill leda i bevis att den gängse runraden, Futharken, är ett förskjutningschiffer, där den sista runan har placerats först, för att dölja runornas symboliska talvärden. Han lanserar Utharken, där den första runan är Uruz och inte Fehu, och vill visa hur all talmystik genom detta överensstämmer med talvärdena hos flera alfabet och andra symboliska talsammanhang hos de senantika mysteriereligionerna, där främst Mithraskulten framträder starkast. Mithraskulten var en viktig kult bland romerska soldater, och han menar att germanska krigare kom i kontakt med främst denna kult när de gick i tjänst hos de romerska legionerna som bevakade Romarrikets nordliga gräns, och att runalfabetet är djupt påverkat av Mithraskulten och andra senantika mysteriereligioner.

1. Uruz u

Den första runan har helt säkert ursprungligen haft ett namn som betyder 'tjur, uroxe'. Mithraskulten betraktade tjuren som en symbol för det organiska livet och dess begynnelse. Enligt myten offrade Mithras en tjur. Det var en himmelsk tjur, som Mithras hade hämtat till sin grotta från "Månlandet".

Det har framkommit, att de babyloniska Mithrasdyrkarna talade arameiska under det babyloniska utvecklingsstadiet, då det persiska riket bredde ut sig. Genom detta påverkade det semitiska alfabetet mithraisterna. Och de semitiska alfabeterna börjar med en bokstav, som sedan äldsta tid kallats 'oxe, nötkreatur' (hebreiska: *Aleph*). Detta tecken har givit upphov till det grekiska alfabetets första bokstav A, kallad *Alfa*. I äldre tid var bokstavens likhet med ett oxhuvud slående: ✘. Ännu i senantik tid visste grekerna att tecknet representerade ett oxhuvud. I en skrift, skriven på koptiska om det grekiska alfabetets mystik meddelas att denna bokstav hänger samman med "den första himlen".

I den persiska religionen ansågs tjuren vara helig: hans själ ansågs befinna sig "i himlen", beskyddad av Zarathustra.

Även i det gamla Egypten var en ko en symbol för himlen; ko och tjuren ansågs heliga. De äldsta semitiska bokstäverna, Sinaialfabetets bokstäver, har uppstått i anslutning till egyptiska skrivtecken, som förenklats till ett fåtal rena ljudtecken. Den hebreiska bokstavsmystiken har sammanställt alfabetets första och sista bokstav med "himlen" och "jorden".

I fornordisk myt är Audhumbla allt organiskt livs begynnelse, i och med att hon uppträder i skapelsen. Från hennes spenar dricker jätten Ymer mjölk i tidernas gryning. Hon kommer och slickar på isblocket som skapats i Ginnungagap mellan Muspellheim och Nifelheim. Då

slickar hon fram en man, Bure, som blev gudarnas stamfar. Gudarna dödade Ymer och skapade världen av hans kroppsdelar.

2. Thurs d

Det äldsta namnet på denna runa har betydelsen "troll, turs". Runan har också kallats "Thorn", vilket betyder 'tagg, torn, törne', men det kan vara ett noanamn, så att man "slipper nämna trollet vid namn". I Skytts härad i Skåne trodde man fortfarande vid slutet av 1700-talet att gamla törnen som växte på ättehögar gjorde trollen som bodde i högen mindre farliga. Runan står för jättarna, men även Näcken. Den är enligt Uthark-ordningen den andra runan i runraden, och tvåtalet är det demoniska talet. Och det antidemoniska ordet "torn", äldre "thorn", lämpade sig alltså väl som ett ersättningsord för "thurs".

Att talet 2 uppfattats som ett demoniskt tal i senantik mystik är väl belagt, bland annat genom uttalanden av nyplatoniska filosofer. Även i främre orienten, Mithraskultens hemland, har talet förbundits med den onda andemakten. För Zarathustra var det onda den andra livsprincipen, och talet förknippades med Angra Mainyu, Ahriman, Ahura Mazdas motståndare och tvillingbror.

Även i nordisk folktro är föreställningen om tvåtalet som demoniskt tydlig. Det finns många exempel: Två flammor syns där en drake ruvar på en fördold skatt, en drake kan dödas med en tvillingstör av enträ, trolldom kan i Danmark utövas med föremål i par, och i Skåne finns en berättelse om en pojke som retat trollkärningar och därför av dem på skärtorsdagen får motta farliga gåvor, två av allting. I Skåne och Småland kallas Djävulen för "den andre" osv.

3. Ansuz 𐌺

Denna runa har alltid burit ett namn, som betyder 'gud, asagud'. Tretalet representerar det gudomliga, som motsats till den demoniska tvåtalet. Redan hos sumererna var huvudgudarna tre stycken. Mithra betecknas ibland som "den tregestaltade" (som förmodligen är förebilden för Gylfaginnings "Hög, Jämnhög och Tredje"). Runan och tretalet har en koppling till både Odin och Tyr, i synnerhet vid invigning av vapen.

Ahura Mazda och himlen var för perserna i det närmaste liktydiga begrepp: himlen är enligt Bundehesh Ahura Mazdas första skapelse. Hos de romerska mithraisterna har Caelus ('himlen') varit ett namn på Zeus-Jupiter, Ahura Mazdas motsvarighet. Och Zeus-Jupiter heter inom den norröna seden Tyr.

Även inom skandinavisk folktro framträder tretalet som heligt och gudomligt. Man spottar tre gånger för att skydda sig mot "otyg", och genom att utföra magiska handlingar som bygger på tretalet med kreaturen skyddar man dem mot trollen.

Även i samernas trolldom spelar talet 3 och dess förstärkning ($3 \times 3 = 9$) den dominerande rollen vid gudomliga ceremonier och helbrägdagörelser. Tre pinnar stacks ner i Sarakkas gröt, vid djuroffer skar man av tre delar av ett ännu levande djur vid offer till någon av himmelsgudarna (en bit av vardera öra, och en bit av svansen), tre bilder sattes på samma lave vid dyrkan av Horagalles, samernas version av Tor, osv.

Det finns många runformler, där tretalet är framträdande, bl. a. på Sigunaamulletten och Roskildeamulletten.

I Sigdrifumál, dikten om Sigurd och valkyrian, omnämns att man inviger ett vapen genom att sätta kamprunor på tre ställen: på svärdets fäste, på udden och vid eggen, medan man nämner stridsguden Tyrns namn två gånger.

Även hos grekerna har den tredje bokstaven i det grekiska alfabetet (*I, gamma*) förknippats med det gudomliga. Den säges vara "fylld av himmelska mysterier".

4. Raido ᚱ

Denna runa har ett namn, som ursprungligen betyder "vagn" (*reið*). Den representerar Tor (*Reiðartýr*). Och Tor är förknippad med talet fyra. I Heimskringla står det att man varje dag satte fram fyra bröd framför Tors bildstod i Torstemplet i Gudbrandsdalen. Och många formler riktade till Tor består av fyra ord, såsom i formeln "Tor vige dessa runor". Den fjärde strofen i "Odins trollsånger" syftar på en galder, med vilken man får kraft att bryta bojor. Runan förlämnar styrka, men är i övrigt inte så ofta använd inom runmagan.

För att en hund inte skall tröttna, ger man enligt svartkonstboken "Salomoniska magiska konst" hunden 4 stycken av en kalvtunga och 4 fyrkantiga brödbitar fyra morgnar i rad, och den första dagen skall vara en torsdag.

I senantik alfabetismystik förbands den fjärde grekiska bokstaven *Δ, delta*, med de fyra elementen. Den står för Världens fyra hörn. Den representerar det heliga fyrspannet, quadrigan, och quadrigan representerar i mithraistisk alfabetismystik de fyra elementen.

5. Ken K

Namnet kommer från den anglosaxiska runraden och rundikten. Sedan har också runan kallats Kaun, böld, men det är nog inte ursprungsnamnet. Ändå har den också använts för att fördriva sjukdomar. En samisk trolltrumma visar genom sina symboler att runan har representerat en gren av furu, därigenom en fackla i äldre skandinavisk trolldom. Detta stämmer väl med senantikens bokstavsmagi och talmystik. Facklan är elden och ljuset. I Bundelesh talas det om fem arter av eld. Mitraismens eldgud Zervan kallas i manikeiska hymner för "fem-guden". Hos romarna var talet fem förknippat med guden Mars. Den nordiske asaguden Tyr brukar betraktas som en tydlig parallell till den romerske guden Mars. Tyr representeras på många sätt av den skyddande huselden, som ger ljus, värme och skydd åt hemmet, där den brinner på husets härd.

I nordisk och annan folklig magi betraktas pentagrammet som en hälsans symbol som fördrivar mörkrets makter. Talet 5 har på olika sätt använts för att bota bölder hos djur. Än idag är handen med de fem utspärrade fingrarna ett ofta brukat skydd mot "onda ögat". Pentagrammet avvärjer fientliga spjut och trollskott.

6. Gifu G

Gåva, offer, att offra. I många religioner har talet 6 varit förknippat med offerväsendet. Den representerar de sex riktningarna: söder, väster, norr, öster, uppåt och neråt. Enligt mitraistisk astrologi tillhörde den sjätte himmelssfären månen. Under senantiken betraktade astrologer månen som silveralstrande. Enligt nordisk folkstro är månen en nådig givare om man artigt hälsar nymånen, "niger för nyet", "hälsar Nykongen". Runan skyddar mot skadetrolldom. Med 6-talet kan man vända tillbaka skadetrolldom till upphovsmannen. Man kan skydda sin häst genom att sy in i grimman sex olika saker: bävergäll, vitlök, olsten (orsten), lagerbär,

tibast och venderot. Talet har också förknippats med guden Njord. Han är rikedomens, de goda håvornas gud. Njord och hans jättefru Skade förknippas också med månen, så att Njord representerar den växande månen, i egenskap av den givande partnern, medan Skade i egenskap av den tagande partnern symboliserar månen i nedan. Att Njord råder över vinden stämmer också med karaktären av mångud, och i detta finns det paralleller i andra mytologier: den grekiska månggudinnan Artemis råder över vinden och ebb och flod, och hos många naturfolk förknippas månen och vinden med varandra.

7. Wynn (Wunjo) W

Fröjd, glädje. Lyckorunan. 7-talet betraktades av perser och mitraister som något lyckobådande och gott. I den grekiska alfabetmystiken står den sjunde bokstaven för glans och ljus. I det hebreiska alfabetet förbinds den sjunde bokstaven med eld. Eld är i den senantika magin synonymt med kärlek. Detta går bl.a. igen i en dansk kärleksformel. Hos mitraisterna var talet 7 ett särskilt heligt tal, förbundet med solsfären och den högsta rangklassen bland de mitraistiska prästerna. Det finns talrika exempel på att talet 7 inlemmats i nordisk lycko- och kärleksmagi. Den gud som närmast förknippas med runan Wunjo är guden Frej. Runan kombinerar de fyra väderstrecken med det gudomliga tretalet.

8. Hagel H

Den åttonde runan representerar ett hagelkorn, kristallisk sten. Himlavalvet ansågs sedan urgammal tid bestå av is som var så frusen att den hade blivit kristall, alltså sten. Man trodde enligt romersk folktro att bergkristaller var stycken av himlavalvet som fallit ner. Hos mithraisterna var fixstjärnhimlen, kristallhimlen, den åttonde sfären, den yttersta sfären. Innanför fanns de sju planeterna, var och en i sin sfär.

Anglosaxarna pratade om en ädelstens åttafaldiga makt. Det samiska begreppet "Himlens björn" syftar på en stjärnkonstellation, med andra ord stjärnhimlen.

Runans magiska roll var att skapa fasthet och sammanhållning.

Runan har förknippats med guden Heimdall, eftersom han kan uppfattas som en himmsgud. Han vaktar vid bron Bifrosts fäste i Asarnas rike, och håller noga vakt mot Muspellheim. Vid Ragnarök förväntas eldjätten Surt och hans här anfälla därifrån, och då skall Heimdall stöta i Gjallarhornet för att mana till strid. Bifrost har både tolkats som regnbågen och som Vintergatan.

9. Naud n

Denna runa står för nöd, nödvändighet, och har haft särskilt stor magisk betydelse. Den driver fram ett magiskt tvång, och eftersom den är den nionde runan, är det lätt att föreställa sig att den sålunda påverkar alla de nio världarna.

Talet nio hade under antiken en koppling till ödets gudomlighet, hos grekerna Ananke, hos romarna Necessitas. Ananke förknippas med etern och natten. I senantiken var hon trolldomsväsendets centrala maktfaktor. Platon låter de tre ödesmakterna, moirerna, dväljas i en nionde sfär utanför de åtta redan nämnda sfärerna. I Norden är givetvis denna gudomliga kraft de tre nornorna.

Det finns många exempel såväl i nordisk mytologi som i senare nordisk folktro på att talet nio är förknippat med trolldomsmakt. Det har till exempel använts för att besvärja vind, och

eftersom Odin både är en stormgud och trolldomskonstens främste utövare, finns det en koppling också mellan honom och den nionde runan. Men det är inte bara i nordisk folketro som talet nio är betydelsefullt vid magiska besvärjelser. Det finns besvärjelser både i England och Tyskland där talet nio används som maktmedel.

10. Is i

Runan representerar is, ett fruset tillstånd, men också döden. Den har använts för skademagi. Det finns många exempel både i magiska besvärjelser och i nordisk folketro på att talet tio är förknippat med skademagi och också död. Talet tio står för död, men också för dödsriket. Det står för Hel. Men uppfattningen om talet tio som dödens tal begränsar sig inte bara till Norden: det grekiska dödsriket Hades har tio floder. I Indien anses talet tio vara olycksbådande. I den persiska skriften Bundehesh är talet tio och dess multipler förknippade med död och sjukdom. Och även i de egyptiska Isismysterierna har talet tio förknippats med döden.

Det är lätt att se parallellen mellan kall is och en död människa, när kroppsvärmen har svunnit hän. För den norröna människan var liv samma sak som rörelse. När all rörelse avstannar, är det lika med död.

11. Jera j

Gott år, årsväxt, äring. Äringens gud i Norden är framför allt sol- och ljusguden Frej. I fornisländska texter benämns han árguð. I eddadikten Skirnirmál erbjuder Frejs skosven Skirnir åt jättedottern Gerd elva gyllene äpplen i hemgift från Frej, som åtrår hennes hand. Att det är elva äpplen som nämns i samband med Frej kopplar på ett övertygande sätt Frej och äring samman med den elfte runan i Utharken.

Talet 11 har även i sen tid hört samman med fruktbarhetsriter i Norden. Och det finns också andra paralleller: Den elfte bokstaven i det forngrekiska alfabetet sammanställs i ett bysantinsk manuskript med "foderväxternas uppspirande". Och den persiska texten "Bundehesh" berättar att när urtidstjuren har dött växte det fram femtiofem sädesslag, alltså fem gånger elva.

Den sjunde runan Wunjo (Wynn) förknippas med Frej i egenskap av vänskaps- och kärleksgud, medan den elfte runan Jera förknippas med Frej i egenskap av äringsgud, årsväxt, säden på åkern som ger mat och välstånd.

12. Eihwaz, Eoh §

På Vadstenabrakteaten, Grumpanbrakteaten och även Themsenknyven är denna runa den tolfte runan om man utgår från Uthark-ordningen. Det är endast på Kylverstenen som den kommer efter Peorth, på trettionde plats i runraden. Sigurd Agrell sluter sig därför i sina senare verk till att man bör lita mindre på den slarvigt huggna inskriptionen på Kylverstenen än på de andra tre Futhark-inskriptionerna. Dock knyter han i tidigare framställningar den persiske himmelsguden Ahura Mazda, av Herodotos tolkad som Zeus, till talet 13, och genom detta kopplar han runan till den högste himmelsguden. Även manikéernas himmelsgud Aion-Zervan kopplas till talet 13.

Men också talet 12 förknippas med denna runa. Sigurd Agrell jämför med Zodiakens 12 hus, och i Mithraskulten förknippades talet 12 med frukt bärande träd.

Runan uppfattas som en representant för träden och den därmed förknippade magin, i synnerhet frukt bärande träd, och under forntiden ansågs även ekar, granar, björkar osv. vara frukt bärande.

Att bära på sig ett stycke trä från en idegran anses i folktron vara ett av de mest verksamma medlen att skydda sig mot häxeri.

Otvivelaktigt har runan med idegranen att göra, och i och med det associeras den till Världsträdet, och också till guden Ull, vars hem heter Ýdalir, "Idegransdalen". Ull far på skidor, och hans främsta vapen är pilbågen, ofta ett jaktvapen. Den bästa pilbågen ansågs vara en som var tillverkad av idegran. I den grekiska mytologin kan Ull närmast jämföras med Apollon, som är son till Zeus. Som parallell till detta kan man se det nära förhållandet mellan Ull och nordens högste himmels gud Tyr.

13. Peorth, Petra P

Både på Vadstenabrakteatern, Grumpanbrakteatern och Themsenkniven (The Seax of Beagnot) är denna runa den trettonde, om man utgår från Uthark-följden, medan den på Kylverstenen motsvarar plats 12 i Uthark-raden.

Runan anses vara förknippad med sten, klippa, jord och mineraler. Dess namn associerar till det grekiska 'petra', som betyder 'klippa', 'berg'.

Om man, som Sigurd Agrell, utgår ifrån att den senantika Mithras-kulten, mycket populär bland de romerska legionärerna, har starkt influerat krigarna i de germanska hjälptrupperna vid romarrikets gränser mot germanernas områden, så är det mycket rimligt att som Sigurd Agrell gör anta att runan har med Mithras att göra, eftersom han, enligt myten, 'föddes ur klippan'. Talet 13 är också enligt Sigurd Agrell förknippat med födelse, alstring. Han associerar i samband med talet 13 till Demeter, Magna Mater, Kybele, och via dem till den nordiska gudinnan Fjörgyn, "Gudinnan Jord".

Agrell finner också talet 13 i inskriptionen på ett av de två Gallehushornen, och tolkar det som att hornen skulle skydda någon från att segna ner i strid, en magi som återkommer i den trettonde strofen i "Odins trollsånger" ur Havamal:

Den trettonde jag brukar,
om ett barn jag skall
genom vattenösning viga.
Stupa han skall ej,
fast i strid han kommer,
ej segnar denne krigare för svärd.

Þat kann ek it þrettánda:
ef ek skal þegn ungan
verpa vatni á,
mun-at hann falla,
þótt hann í folk komi,
hnígr-a sá halr fyr hjörum.

(Erik Brates översättning)

Även i sentida nordisk folktro sätts talet 13 i samband med framkallandet av en födelseprocess. En ligghöna kunde i Skåne enligt en viss Eva Wigström på en tisdag läggas på 13 ägg för att det skulle gå bra för den att få kycklingar. Om man vill få en orm att föda en "ormsten" skall man enligt en svensk svartkonstbok vid namn "Salomoniska magiska konst" knyta om den hårt vid naveln med en snodd av svart silke, tillverkad av 13 trådar.

Runan hjälper också till genom sina jordkrafter när man försöker hålla sig lagom nykter i ett dryckeslag. Den mildrar ölets effekt, vilket också antyds i den fornengelska rundikten:

En glad melodi betyder skratt och spel
där modigt folk sitter i gilleshallen,
öldrickande krigare muntra tillsammans.

Peorð byþ symble þlega and hlehter
wlancum [* * *] þar wigan sittar
on beorsele bliþe ætsonne.

Ett av råden som Odin ger till Loddfafnir i Havamal lyder:

Då öl du dricker, anlita jordens krafter!

Senare, med en annan hand, har detta tillfogats till dikten: "Jord botar ölrus."

14. Algiz

Denna runa har genom sitt traditionella namn associerats med älgen, vilket Sigurd Agrell menar förefaller märkligt, eftersom älgen dels enligt honom inte har varit ett centralt kultdjur i den sentida hedniska mytologin, och dels är älgen ett tämligen okänt djur i de senantika kulturerna, vilka alltså enligt honom har inspirerat till runraden. Att den ändå har fått ett fornnordiskt namn som betyder "älgen" (**alȝir*) beror enligt honom på att den ursprungligen har sitt namn från ett begrepp vars namn låter snarlikt, nämligen den germanska motsvarigheten till romarnas tvillinggudar Castor och Pollux, omnämnda med sina romerska namn och sitt germanska namn av Tacitus, nämligen "Alcis".

Namnet kan förbindas med diverse besläktade ord inom gotiskan (*alhs*, "helgedom"), lettiskan (*elks*, "avgud") och anglosaxiskans verb *ealȝian*, "skydda". Namnet skulle med andra ord betyda "skyddarna", vilket stämmer väl med den indoeuropeiska myten om ett tvillingpar av ljusgudar, som man uppfattat som människornas välgörare.

Runan har hänförs till en stjärnbild, förknippad med fackelbärarna, som i mitraistiska sammanhang avbildats på ömse sidor om Mithras, på samma sätt som Dioskurerna Castor och Pollux återfinns på monumenten på ömse sidor om den högste guden Saturnus-Zervan.

Enligt mitraismen var Dioskurerna representanter för de två hemisfärerna, vilket gör att Sigurd Agrell tolkar dioskurernas talvärde till 7 respektive 7 (guden själv plus de 6 stjärnbilderna respektive gud ansvarar för), två gudar, vars sammanlagda tal alltså blir 14. Detta gör det mycket rimligt att runan skulle återfinnas på plats 14 i Uthark-raden.

Han finner ytterligare stöd för denna runas talvärde i den fjortonde trollsången i Havamal, vilken tycks syfta på zodiaken, likaväl som han finner stöd i Rigveda, där Ačvinerna, motsvarigheten till Dioskurerna, är starkt förknippade med talet 7, alltså representerat tvåfaldigt.

Att runan är förknippad med en stjärnbild finner Sigurd Agrell även stöd för genom att den fjortonde bokstaven i det grekiska alfabetet har ett visst samband med begreppet "stjärna".

15. Sol, Sowelu S

Runan har i alla bevarade traditioner förknippats med solen. Att just den femtonde runan är solens runa stöds av att den femtonde dagen i Mithraskultens avestiska månadskalender var

ägnad åt Ahura Mazda och den sextonde dagen var ägnad åt Mithra. I persertidens Babylonien förenades Shamash (solen) och Mithra till en tvillinggudomlighet.

Även i den oberoende grekisk-semitiska alfabetmystiken finner man stöd för att den femtonde bokstaven förknippades med solen: Den femtonde grekiska bokstaven var o-tecknet. Formen är en bild av solens runda kontur. Dessutom associeras solens runda form till ett äldre semitiskt tecken med namnet "öga", vilket både kan representera solen och fullmånen. I det magiska språket har sedan urgammal tid solen och månen ställts i relation till människans två ögon. Hos egypterna uppfattades solen som guden Amon Res högra öga och månen som hans vänstra.

16. Tyr t

Detta är segerrunan, guden Tyr's runa. Det är runa nummer sexton i runraden, och i den avestisk-persiska månadskalendern var den sextonde dagen helgad åt Mithra, som precis som Tyr var en segergud. Romarna kallade Mithras för "Den obesegrade guden" (Deus invictus). Runan Tyr omnämns också som "seger-runa" i eddadikten Sigrdrífumál, och man skall två gånger nämna namnet Tyr medan man ristar på sitt svärd på tre ställen:

Segerrunor skall du kunna,
om seger du vill hava,
och sätta dem på svärdets fäste,
somliga på slagstången,
somliga på svärdkavlen
och nämna två gånger Tyr.

Sigrúnar skaltu kunna,
ef þú vilt sigr hafa,
ok rísta á hjalti hjörs,
sumar á véttrimum,
sumar á valböstum,
ok nefna tysvar Tý.

(Erik Brates översättning)

Tvåtalet representerar tursarna, och tretalet är gudarnas tal. Alltså representeras båda dessa världar i denna magiska handling. Att Tyr har släktskap med tursar antyds bland annat i Kvädet om Hymer.

Mithras tycktes ha varit de romerska soldaternas främste skyddsgud, och det finns många belägg för att han förknippades med talet 16. Inte bara var hans namn knutet till den sextonde dagen i den avestiskt-persiska kalendern, men man har också funnit åtskilliga mithraistiska amuletter, där det förekommer en 16-uddig stjärna, och i vissa fall finns denna stjärna på amuletten tillsammans med Mithras namn.

Tyr tycks vara en urgammal himmelsgud, kanske den viktigaste, eftersom hans namn återkommer i olika former hos åtskilliga indoeuropeiska mytologier, som Dyaus Pitar i den fornindiska vedalitteraturen, Zeus hos grekerna, Jupiter hos romarna, och Tiwaz på urgermanska. Och ordet "tyr" är ett tillnamn som helt enkelt betyder "gud", som i "Hangantýr", "de hängdas gud", dvs. Odin, eller "Reiðar Týr", "vagnsguden", dvs. Tor. Och även om han tycks ha hamnat lite i skuggan under vikingatiden, är det ändå endast Tyr's hand som godkänns som pant av Fenrisulven, när denne anade oråd inför att bindas med den magiska fjättern Gleipne. Tyr står för oförvitlighet, för att rätt skall vara rätt skall vara rätt, och därför återropades han tillsammans med Forsete när ting skulle hållas. Det eneggade svärdet, saxen, är ett av Tyr's emblematiske vapen. Det andra är spjutet, vilket nog förklarar runans utseende.

17. Biarkan b

Namnet på denna runa förknippas med björk, och med björkris. Heliga kvistar har sedan urminnes tider i många kulturer förknippats med fruktbarhet, och än idag används björkkvistar vid fruktbarhetsmagi i Norden.

Även genom att runan är den sjuttonde i Uthark-ordningen är den förknippad med fruktbarhet. I det av Sigurd Agrell funna s.k. Parismanuskriptet sammanställs den sjuttonde grekiska bokstaven i det grekiska alfabetet med "fiskarna". Och fisken var i Främre Asien en symbol för fruktsamhet. Den var till exempel gudinnan Atargatis heliga djur. Fisken var i senantikens en symbol för den livsskapande fuktigheten. I den äldsta versionen av den persiska heliga skriften Avesta nämns sjutton olika slag av fuktighet, t. ex. växternas, flodernas och regnvattnets fuktighet. Och alla dessa sjutton varianter av fuktighet sägs samverka för att åstadkomma växtkraft.

I Mithraskulten var den sjuttonde dagen helgad åt Sraosha, Mithras bror, och hans emblem var ett knippe ris.

Björkrunan förknippas i Norden med gudinnan Frigg och den fruktbarhetsmagi som är knuten till henne. Isländsk tradition av lite senare datum styrker att B-runan har haft en särskild betydelse för kvinnokönet. Enligt finsk folktro från Österbotten är kvinnans själ "bunden" vid en björk och säges bo i den. En medeltida handskrift hävdar att björken i hednisk tid varit Friggs heliga träd. Hos en isländsk trollformel, trollstaven "kvennagaldur", sammanställs talen 8 och 9, så att de bildar talet 17, genom 8 Ass-runor och 9 Nauð-runor. Formeln är avsedd att tvinga en kvinna att älska någon.

I den samiska kulturen är gudinnan Sarakka Friggs samiska motsvarighet, och hon förknippas mycket med björk. Fredagen är helgad åt henne.

I den samiska björnfestceremonin ingick enligt en uppteckning från 1700-talet björktundar, dvs. utväxter på en björk, vilka är användbara när man skall tända eld. När männen övergivit björnkåtan och kommit in i bostadskåtan genom den helga dörren, tvättade de sig noga i vatten i vilken blandats aska från "nio björktundar", medan de sjöng en visa med texten "tvätta dig väl, björnkarl, i åtta och nio björktundars vatten". Summan av 8 och 9 blir 17, och ceremonin var avsedd för att skydda kvinnorna från björnkraften, så att männen som haft med björn att göra blev ofarliga för kvinnorna, eftersom björnen ansågs mycket farlig för kvinnor, och var tabu för dem.

För att tillverka en bjära i Norrland användes 8 slags vedpinnar som bands ihop med 9 olika garn lindade runt pinnarna. Återigen blir summan talet 17. Sedan skulle bjäran väckas genom att man piskade den med en björkkvist.

På flera arkeologiskt funna kvinnosmycken, förutom på andra ställen, finns det inskriptioner gjorda med de äldre, samgermanska runorna, inskriptioner som talmystiskt skapar talet 17, till exempel på Charnayfibulan. Och den sjuttonde eddastrofen i Havamals uppräknings av Odens trollsånger handlar om att genom trollmakt vinna en ungmös gunst och kärlek.

18. Eh E

Namnet på denna runa betyder "häst", och synbarligen uppfattas hästen som ett synnerligen heligt och magiskt djur, särskilt hos indoeuropéerna. Hästhuvudet tillhör än idag svartkonstens rekvisita. Att offra hästar har hos ett flertal indoeuropéiska stammar och folk betraktats som mycket betydelsefullt. Både hos grekerna och forngermanerna har hästen i synnerhet offrats till vind- och dödsgudomligheter. Det förefaller alltså naturligt att runan och hästoffret har varit ägnat åt Odin. Men man skall heller inte glömma att hästen ofta dessutom är helgad åt Frej. Kanhända ser vi här ännu ett uttryck för Odinskultens övertagande av olika gudomliga symboler, där hästen Sleipnir motsvarar Frejs häst Frejfaxe (också kallad Blóðughófi, "med blodig hov"), i likhet med Odins spjut Gungnir som motsvarar Tyr's spjut. Eller som när Världsträdet, Lärad, kallas Yggdrasil, dvs. "den hemskes ök".

Runan är den artonde runan i Uthark-raden, och i Havamal finner man Odins 18 troltsånger. Talet 18 återkommer i åtskilliga magiska formler. Likaså ställer Odin 18 frågor till jätten Vavtrudner i Vavtrudnismal i Den Poetiska Eddan.

19. Maör, Man M

Denna runa står för man, människa, såsom runan också nämns både på fornorska och fornisländska, i de nordiska runramsorna och i den gotiska Salzburghandskriften. Talet 19 är starkt förknippat med människans tal; till exempel hade man redan i det gamla Babylon uppfattningen att människans kropp stod i samband med zodiakens 12 stjärnbilder, medan hennes själ behärskades av de 7 planeterna. Denna uppfattning har sedan högst troligt gått vidare till Mitraskultens anhängare. Hos dem sågs människan som ett mikrokosmos, en avbild av världsalltet. Många mitraistiska skulpturer föreställer människokroppar med de 12 stjärnbildernas tecken placerade på olika delar. Genom uttalanden från bl.a. kyrkofäder kan man anta att mitraisterna i likhet med senantikens gnostiker hyllade en teori, enligt vilken själen lämnade ifrån sig sju olika själsegenskaper, då den steg upp till den åttonde himlen och därigenom passerade de sju planeternas sfärer. Till Saturnus överlämnades de lättjefulla böjelserna, till Venus de erotiska drifterna, till Jupiter ärelystnaden, till Mercurius det snikna begäret, till Mars krigisk lust, till Månen den vitala energin och till Solen de intellektuella gåvorna.

Även i nordisk folkstro finns det spår av människans förhållande till talet 19. Gånge-Rolf var enligt en berättelse på jakt en gång, varvid han råkade vilse. Då mötte han djupt inne i skogen ett kvinnligt troll, som bad honom att hjälpa hennes dotter, som legat i barnsnöd i nitton dagar och blott kunde förlösas genom en människas hjälp. Likaså uppträder talet nitton i skandinaviska trolldomsböcker i recept på medel som förstärker manbarheten; dessa består av 18 olika ingredienser plus brännvin eller vatten, vilket sammantaget innebär 19 ingredienser.

Däremot finns det relativt få runinskrifter, där talet 19 är framträdande. Men de förekommer.

20. Laguz l

Denna runa står för vattnet. Dess namn återkommer i det engelska ordet för "sjö", "lake", i det svenska ordet "lögaredagen", alltså lördagen, dagen då man tvättade sig, det keltiska "loch" som också betyder sjö, ordet "lag" som t.ex. "sockerlag", en inläggningsvätska, samt i namnet på sjön Ladoga. Liksom elden (Ken), solen (Sol, Sowelu) och jorden (Peorth, Petra) finns representerade i runraden, så är också det heliga vattnet representerat med denna runa, och i viss mån också med Hagel-runan. I Mithras-kulten ansågs vattnet vara lika heligt som elden. Vattnet användes i flera riter. Bland annat berättar en munk från 500-talet vid namn Nonnus, att ett av mithraisternas prov innebar att adepten måste bada 20 dagar i snö. Kanske har munken missuppfattat någon detalj i detta. Kanske handlade det snarare om att rena sig med kallt vatten 20 dagar i rad. Men här kopplas vattnet till talet 20. I Bundelesh, en av Parsernas heliga böcker, står det att Ahura Mazda lät två strömmar omflyta jorden, och därefter kom arton strömmar från samma urkälla och förenade sig med de två första. Detta samband mellan vattnet och talet 20 föranledde senare Platon att uppfatta vattnets element som en ikosaeder, alltså en 20-hörning. Även det grekiska alfabetets tjugonde bokstav, ν , kopplas till vattnet.

I skandinavisk folkstro finner man åtskilliga exempel på att nordisk trolldom förknippar vattnet med talet 20. Den samiske mannen Jon Johansson nämner ett magiskt medel mot utväxter, knölar och struma, en operation som ska utföras "antingen i vatten eller med pekfingret omkring växten". Man för fingret nio gånger runt växten medan man räknar från

tjugo till ett nio gånger. Likaså har estlandssvenskarna ett sätt att stämma blod, som innebär att man lägger en hus- eller kyrknyckel på såret medan man räknar baklänges från tjugo. Blodet anses tillhöra vattnets element.

Det finns även en rit att utföra när ett djur blivit förtrollat, "skämt" så att det inte vill äta eller dricka. Då räknar man baklänges från 20 till 1 medan man för varje tal pekar på djuret (Herman Hofberg, Närke). "Liksom vattnet går bort, går skämningen bort, enligt ett uttalande, förmodligen från Södermanland, återgivet av Paul Heurgren.

Om en häst har fått kolik, s. k. "floget", tvättar man ett lintyg av en kvinna, och sedan håller man vattnet i hästen. Eller så läser man en formel om Sankte Per varefter man ritar fyra stycken femmor på hästens högra framhov. Vid den första femman säger man "fem", vid nästa "tio", vid nästa "femton" och när man ritar den sista säger man "tjugo". Genom denna rit kombinerar man vattnets tal tjugo med facklans och eldens runa Ken, vars tal ju är fem.

Det finns en runinskrift, som möjligen kan ha med vattnets magiska tal 20 att göra. Den finns på en brynsten, funnen i Strøm i Norge. Där står "Må hornet väta denna sten" (wate hali hinu horna). Räknar man ihop runornas samlade talvärde, blir det enligt Uthark-ordningen summan 180, dvs. nio gånger tjugo. Om detta är medvetet arrangerat, förenas här vattnets tal med nödtvångets tal.

21. Ing Å

Denna runa representerar ljuden $\eta + g$ och tycks vara uppkallad efter guden Ingunar-Freyr, den manlige fruktbarhets- och alstringsguden, liksom t-runan är uppkallad efter Tyr. Det är mycket möjligt att runans namn ursprungligen har betytt "fallos". I så fall finns det en intressant överensstämmelse med senantik bokstavsmagi.

I vissa gamla chiffersystem kan den grekiska 21:a bokstaven i alfabetet φ ersättas med en figur som omisskännligt liknar en fallos. Redan i det semitiska alfabetet hade den 21:a bokstaven ett namn som kan tolkas som betydande "fallos" (egentligen "spö"), som ett av åtskilliga bokstavsnamn som vart och ett representerar en kroppsdel.

Det är mycket sannolikt att mithraistisk bokstavsmagi har haft någon snarlik föreställning kopplad till det 21:a tecknet; den 21:a dagen i den avestisk-persiska månkalendern var helgad åt en manlig fruktbarhetsgud vid namn Râma Hvastra (på persiska Râm).

I senantik magi var ormen en av symbolerna för "fallos".

Det tycks inte finnas så mycket kvar i nordisk tradition som förknippar Ing-runan med talet 21; möjligen skulle sedvänjan att skjuta en salut bestående av 21 skott vid en kunglig persons födelse kunna vara ett eko av förhållandet mellan Ing-runan och talet 21.

Däremot är det mycket intressant att gravklotet på Inglinge Hög i Småland har en ornamentik, där just Ing-runan befinner sig i centrum.

22 eller 23. Othila O

De följande två runorna har en omtvistad position i förhållande till varandra. På Kylverstenen och i de flesta anglosaxiska runradsuppteckningarna står Dagaz (D) före Othila (O), medan Othila (O) står före Dagaz (D) på samtliga funna runbrakteater.

Othila har ett namn som ursprungligen betyder "odal", "arvegods", "gård och grund", dvs. marken som är bondens egentliga kapital och arvegods. Landet, marken, förutsättningen för allt annat.

Den tjuugoandra bokstaven i det grekiska alfabetet är χ , tecknet för *ch*, ursprungligen ett aspirerat *k*. Det vanligaste grekiska ordet för "egendom", *chrêmata*, börjar just med detta tecken. Att det här finns ett samband med talet 22 styrks av den bevarade judekristna trolldomstexten "Salomos testamente", skriven på grekiska, där det 22:a tecknet χ uppfattas som en symbol för "egendom".

En hebreisk tradition antyder att den sista bokstaven i det hebreiska alfabetet, bokstav nummer 22, har förbundits med jorden, medan det hebreiska alfabetets första bokstav har förbundits med himlen. Bokstav nummer 22 i det hebreiska alfabetet tycks representera ett märke, ett egendomsmärke, och förknippas med människans skapelse. Adam, skapad av jord.

23 eller 22. Dagaz D

Namnet på runan betyder "dag", "dager", alltså dagsljuset, dygnets ljusa timmar. I den avestisk-persiska månadskalendern var den 23:e dagen helgad åt ljusguden Ahura Mazda, som i första kapitlet i Bundelesh kallas "evigt ljus". Inskrifter på romerska mitraistiska monument omnämns en gudomlighet, som på latin kallas "Lux", ordet betyder "ljus". Den mitraistiske ljus- och himmelsguden Caelus (latin för "himmel") var en sammansmältning av Ahura Mazda och Jupiter, Han kallas också Zeus-Oromazdes eller Jupiter-Caelus. Även det grekiska alfabetets 23:e bokstav förbinds med Zeus (Jupiter) enligt senantik bokstavsmystik. I en bysantinsk codex finns ett grekiskt alfabet upptecknat, i vilket den 23:e bokstaven ψ (*ps*) ersatts med Jupiters tecken ζ . Man har också funnit ett mynt på vilket en helig sten, en baitylos, är avbildad, ett kultföremål som tillhör den kretensiska Zeus-kulten. På detta kultföremål är det grekiska alfabetets 23:e bokstav (ψ) placerad.

Runan tycks sällan ha använts i nordisk magi, men bör ha varit ett antidemoniskt runtecken, liksom fackelrunan Ken och Solrunan, vilka har använts i runmagin desto mer.

På en sten i Nordhuglen ("Huglen") i Norge finns en skadad inskrift från omkring år 400 (efter år 0) som tycks möjlig att rekonstruera, och som då i översättning lyder: "Jag den för skadetrolldom oemottaglige prästen i Hugl" (*ek gudija ungandiR i hugulu*), en inskription med 23 runor. Utifrån denna inskrift kan man förmoda att Dag-runan har använts som skydd mot troll och svart magi.

24. Fehu f

Namnet på denna runa betyder i samtliga traditioner rikedom, lösegendom, boskap, få, gods, lösöre. Det är rimligt att just rikedomsrunan är den tjuogfjärde runan i runraden, den med det högsta numret. I det semitiska alfabetet har det sista tecknet ett namn som kan tolkas som ett "ägarmärke", en egendomssymbol. Mithraismen, som utvecklades i ett område där man talade arameiska, har högst troligt upptagit åtskilliga semitiska element, bland annat själva ramen för bokstavsmystik. Det semitiska alfabetet börjar med tecknet Aleph, och ordet Aleph betyder "tjur, oxe, nötkreatur". Och det slutar alltså med tecknet "Taw" som torde betyda "egendom". Det semitiska alfabetet har 22 tecken, och vid överflyttning till ett alfabet med 24 tecken, som det grekiska, verkar innebörden av Taw ha delats upp på två tecken, så att det 22:a tecknet

kom att stå för förmögenhet, och för den som gjorde runraden fick Othila att stå för jordegendomar, medan det 24:e tecknet representerade enskilda ägodelar, rikedom i form av lösöre, såsom Fehu representerar boskap, vilket sedan urminnes tider likställts med pengar, förmögenhet.

Talet 24 är också förbundet med underjordens och rikedomens gud Pluto hos grekerna. Denne identifierades i den svarta magin med den persiske guden Angra Mainyu, också kallad Ahriman. Han var ljusets fiende, och framalstrade enligt Plutarchos och iransk tradition 24 demonfurstar ur sig själv. Persiska mager, de som var svartmagiker, offrade flitigt åt Ahriman. Detta kan vara runmagins närmaste ursprung.

Enligt Zosimos, en senantik alkemist, betraktades den 24:e grekiska bokstaven (Ω , ω) som den alfabetsmystiska symbolen för guden Okeanos, och hans namn kunde uppfattas som en omskrivning för 'överflöd, stor mängd'. Detta namn har ju lett till vårt ord 'ocean', och den germanske rikedomsguden Njord är nära förbunden med havet. Han bor i Nóatún, nära havet, och enligt Snorre kan han lugna vågorna och bör åkallas vid sjöresor och fiskafänge.

Det är väl bestyrkt att talet 24 och dess multipler, främst 72, har spelat en viktig roll i den nordiska magin. Både runinskrifter och tradition om magiska bruk talar för det. Ordet ALU, vars sammanvägda talvärde enligt Utharken blir 24, förekommer ofta på amuletter. Dessa tre runor kan ofta förekomma även i en annan ordning, såsom LUA, LAU eller UAL, vilket visar att talmystiken är det viktiga med denna kombination av runor. Lindholmsamuletten är ett exempel, där ALU i kombination med flera andra runor visar att bäraren av amuletten ville uppnå materiell framgång i livet.

Även hos samerna har talet 24 stor betydelse för materiell framgång. Det största offret som man vet att samer har förrättat bestod i att slakta 24 renar, och var sannolikt avsett att ge renlycka. Dock kommer uppgiften från det östsamiska området, där inflytandet av nordgermansk magi är mindre påtagligt.

Runraden är uppdelad i tre ätter, om åtta runor i vardera ätt. Det tycks mig som om de tre ätterna representerar tre olika nivåer i världsalltet, där första ätten, den som börjar med Uruz, tycks representera urskapelsenivån, med Audumbla, tursamakter och världarnas rudimentära tillblivelse, med de första asarna och med ursprungsmakterna.

Sedan följer den andra ätten, som börjar med Hagal, och i vilken allting danas mer i detalj, allt faller mer på plats. Årets två halvår, vinterhalvåret och sommarhalvåret bärs av vanernas kraft, Heimdall vaktar bron mot Muspellheim, Världsträdet och Urklippan dansar runt varandra, och solen åker i sin vagn över himlavalvet.

Därefter följer den tredje ätten, den som börjar med Bjarka, och som till slut kommer närmast människorna och deras värld. Man, kvinna, hästen, odaljorden.

De kosmiska krafterna finns i alla tre ätterna, men återkommer i olika aspekter i de tre ätterna på olika nivåer.

Kenneth Eriksson

Källförteckning:

Sigurd Agrell: Runornas talmystik och dess antika förebild. Skrifter / utgivna av Vetenskapssocieteten i Lund, 0347-1772 ; 6. Lund: Gleerup. 1927. Libris 8218710

Sigurd Agrell: Lapptrummor och runmagi : tvenne kapitel ur trolldomsväsendets historia. Lund: Gleerup. 1934. Libris 517956

Wikipedia: Audhumbla (<https://sv.wikipedia.org/wiki/Audhumbla>, hämtad 2023-11-04)

Wikipedia: Ymer (<https://sv.wikipedia.org/wiki/Ymer>, hämtad 2023-11-04)